

**VANHA JA UUSI
TURVALLISUUSAJATTELU**

OSMO APUNEN: Kysymyksiä sodasta ja rauhasta. Suurpolitiikka 80-luvulla. Tammi, Huutomerkki-sarja, Helsinki 1980, 152 s.

»On tutkittava niitä, joilla on valta» oli mottona eräässä kansainvälisiä suhteita käsittelevässä teoksessa muutama vuosi sitten. Näin lienee ajatellut myös Tampereen yliopiston kansainvälisen politiikan professori Osmo Apunen kirjoittaessaan nk. suu-
relle yleisölle kirjaa meidän aikamme olen-

naisista kansainvälisen politiikan kysymyksistä. Ne olennaiset ongelmat, joihin kirjoittaja keskittyy, ovat sodat ja väkivallan käyttö, suurvaltojen kilpavarustelu ja sotilaallinen peloteajattelu, aseteknologian kehitys sekä teollisuusmaiden omaksuman teknokulttuurin kriisi. Kirja keskittyy erityisesti johtavien suurvaltojen, so. USA:n ja Neuvostoliiton, rooliin ja näiden johdolla harjoitetun blokkipolitiikan uusiin muotoihin. Näkökulma on siis hyvin voimakkaasti suurvaltakeskeinen, mikä käy ilmi myös kirjan nimestä.

Apusen lähtökohtana on näkemys, että nykyaikainen ihminen on vaarassa hukkuva siihen tietotulvaan, jota tiedotusvälineet suoltavat aina kaaokseen saakka. Ihmisellä, joka vakavasti yrittää orientoitua oman aikansa kansainväliseen politiikkaan, on vain yksi mahdollisuus: on etsittävä yleisiä piirteitä hajanaisten yksittäisilmiöiden takaa, on etsittävä kehitystrendejä sekä myös rohjettava asettaa vanhoja ajatusmalleja kyseenalaiseksi.

Kirja on ennen muuta tarkoitettu nk. suuralle yleisölle — keitä siihen sitten kuuluukin. Kirjoittaja keskittyy valitsemiinsa ongelmiin huolellisesti ja työ pysyy hänen jäntevässä otteessaan. Kuka tahansa lukija tulee vakuuttuneeksi siitä, että tässä pohditaan 1980- ja 1990-lukujen kohtalonkysymyksiä, ja että kirjoittaja osaa nostaa esiin juuri olennaisimpia kysymyksiä ja pirullisimpia ristiriitoja. Kirja on puheenvuorona siten painokas ja sen pohdinnat ovat järjestelmällisiä. Tutkijana minun ei ole helppo arvioida kirjan kirjoitustyyliä, sillä ikävä kyllä me tutkijat olemme totuttaneet toisemme hyvin huonoon ja koukeroiseen suomen kieleen. Luulisin, että kirja on enimmäkseen helppolukuinen myös kansakoulun käyneelle, mutta ehkä paikka paikoin olisi hyvä toimittaja voinut vielä luettavuutta parantaa. Apusen lause on yleensä lyhyt ja yksiselitteinen — näin pitäisi toki olla laita ei vain populaäreissa vaan myös tutkijoille tarkoitetuissa teksteissä. (Muistissani on hyvin eräs yliopistollinen suomen opettaja, joka käytti *Politiikka-lehteä* oppitunnilla esimerkkinä siitä, miten suomen kieltä ei pidä käyttää.)

Apunen lähtee liikkeelle havainnosta, että suhtaudumme loppujen lopuksi aivan liian

yliolkaisesti sotien ja väkivallan ongelmaan. Lisäksi tiedonvälitys melko kyynisesti valikoi, mitkä sodat ovat kiinnostavia, mitkä eivät. Kun lisäksi koko sotakoneisto laajenee ennennäkemättömällä nopeudella, on syytä ottaa vakavasti se pelko, että lopulta joudumme yhä lähemmäs sotaa. Apusen mielestä vanhakantainen suhtautuminen sotaan ja sotakoneistoihin korostaa traditionaalista valtopolitiikkaa, kauhun tasapainoa, kansallista etua sekä näkemystä, että sodan voi välttää vain varustautumalla siihen. Juuri näistä ikiaikaisista näkemyksistä sikiää se turvallisuuspolitiikka, joka kilpavarustelun myötä ajaakin turvallisuutta yhä heiveröisemmälle pohjalle. Kirjoittajan mielestä traditionaalinen — tuhoisa — turvallisuusajattelu elää yhtä sitkeässä kuin aikoinaan ptolemaiolainen maailmankuva, kunnes lopulta oli pakko tehdä tilaa kopernikaanisille näkemyksille.

Apusen vaatimus uuden, »kopernikaanisen» turvallisuusajattelun välttämättömyydestä saa vankan oikeutuksen, kun hän siirtyy tarkastelemaan suurvaltojen sotilaallista ajattelua, pelotologiikkaa ja uutta aseteknologiaa. Jaksossa »Pelon rauha» hän tarkastelee ydinaseiden »esikolossaalista» ja »kolossaalista» kauhulogiikkaa tavalla, joka on mitä mielenkiintoisin myös tutkijan näkökulmasta. Apusen mukaan ydinasearseenaalien monipuolistuminen, mikä suurelta osin tähtää niiden käytön uskottavuuden lisäämiseen »pienempien» ydinaseiden avulla, on tehnyt ydinaseista myös ydinaseettomia maita koskettavan ongelman.

Käsitteen »sotilaallinen tasapaino» suurvaltojen välillä Apunen erittelee murskaavasti. »Strategisten aseiden tasapaino» on vielä jotenkin sovittavissa — edellyttäen että mannertenväliset ohjukset, strategiset pommittajat ja sukellusveneistä laukaistava ballistinen aseistus voidaan arvioida. Mutta kun näihin aseisiin lisätään erilaiset keskipitkien matkojen asetyypit, neutronipommi sekä sotänäyttämölle tarkoitettu ydinaseistus, ollaankin jo asetelmassa, jossa »tasapaino» käsite käy mahdottomaksi. Lisäksi tasapainoa voidaan määritellä sekä vertaamalla asearsenaaleja toisiinsa, että myös suorituskykyä, haavoittuvuutta, sijoittelua jne. Aivan aiheellisesti Apunen korostaa

sitä, että teknologia on muodostunut kilpa-varustelua hallitsevaksi tekijäksi, ja että usein sotilaallisia doktriinejakin muovataan uusimpien teknologisten keksintöjen mukaan.

Apunen asettuu voimakkaasti vastustamaan ajatusta, että aseita olisi kehiteltävä ja hankittava kaikkien mahdollisten tapaus-ten varalle. Juuri tämä kaikkien pahimpien vaihtoehtojen huomioon ottaminen on ollut eräs syy siihen, ettei teknologian kehittälyllä tunnu olevan mitään rajoja. Apusen johtopäätös ydinasedeterrenssin osalta on siteeraamisen arvoinen:

Koko ydinasedeterrenssi on sisäisesti järkyttävän ristiriitainen. Jos näet osoitamme, että ydinaseet ovat liian kauheita käytettäväksi, pelottelupolitiikka ei ole enää uskottavaa. Jos taas osoitamme ydinsodan mahdolliseksi, ydinaseista tulee sodankäyntivälineitä sensijaan, että ne estäisivät sodan puhkeamisen. Juuri näin on käymässä.

Ratkaisua ydinaseista ei voida tehdä sen tai tuon aseeseen suhteen. On yksinkertaisesti hyväksyttävä ne tai hylättävä ne, kaikki yhdellä kertaa. Sillä kun ratkaisu on tehty, ensimmäisestä pommista alkaa järjetön johdonmukaisuus, joka tuottaa aikaa myöten koko järjestelmän suurimmasta pommista pienimpään. Eikä se järjestelmä ole koskaan valmis.

Liennytpolitiikkaa koskevassa jaksossa Apunen osoittaa ne USA:n ja Neuvostoliiton menettelyt ja eriävät näkemykset, jotka johtivat 1970-luvun puoliväliin saakka suotuisan ilmapiirin murenemiseen 70-luvun lopulla. Kirjoittaja ei kuitenkaan julista liennytyä kuolleeksi, vaan hän katsoo monia asioita myös saavutetun: esim. Euroopan rajojen vakiintuminen, Saksan kysymys, kauppasuhteiden laajentuminen Euroopassa sekä monien poliittisten toimintaperiaatteiden luominen ja hiominen. Vaikka voimapolitiikka jatkuvasti pyrkii pinnalle, on kuitenkin myös osattu harjoittaa yhteistyötä. »Keskusteluyhteys ja pelisääntöjen selkiyttäminen ovat realistista liennytpolitiikkaa 80-luvulla», toteaa Apunen.

Ansiokkaana voidaan pitää myös sitä, että Apunen erittelee lyhyesti ja selkeästi ekologisten tekijöiden merkitystä kansainvälisessä politiikassa. Niukkojen luonnonvarojen maailmassa ei vielä ole suostuttu myöntämään sitä, että teknologinen valta (kuten myös sotilaallinen voima) seisoo osit-

tain savijaloilla. Kun kriittinen luonnonvara loppuu tai sen saatavuus häiriintyy, ovat häiriöt vakavia. Apunen näkee koko teollisessa elämäntavassamme vakavia ongelmia: kasvu on saanut kieroutuneita muotoja, teknologia suosii liian keskitettyjä valtarakenteita ja vieraannuttaa ihmisiä, köyhien ja rikkaiden välisiä kuiluja ei ole kavennettu, ja lopulta teknokraattinen tehokkuusajattelu luo niin suuria sosiaalisia ongelmia, että yhteiskuntien sisäiset häiriöt lisääntyvät. Kehitysmaissa taas esimerkiksi energian, ruoan ja makean veden jatkuva puute tuottavat enemmän kuolonuhreja vuosittain kuin sodat.

Resurssien käyttöön ja oikeudenmukaiseen jakoon liittyvät ongelmat sekä ekologiset tosiasiat ovat haasteita, joihin pitäisi vastata aivan uusilla tavoilla. Toistaiseksi kuitenkin voimapolitiikka on hallinnut näyttämöä, vaikka sen kyvyttömyys kehitysongelmien ratkaisussa on jo ilmeinen.

Apunen tarkasteleekin kirjansa loppuosassa suurvaltojen harjoittamaa blokkipolitiikkaa kehitysmaissa. Hän katsoo, että kehitysmaissa on odotettavissa uusi blokkiumin jakso samalla tavoin kuin Eurooppa blokkiumin 1940-luvulla. Lisää kehitysmaasotia on hänen mukaansa odotettavissa. Konfliktialtiutta lisää se, että suurvallat yrittävät tunkea oman teknokulttuurinsa kehitysmaihin, missä se joutuu ristiriitaan maiden omien kulttuurien kanssa. Iran ja Afganistan ovat esimerkkejä tästä ristiriidasta.

Apunen tarkastelee myös kehitysmaiden sisäisiä valtarakennelmia hyvin yleisesti; lähinnä yhteiskunnan integraatio/hajanaisuus, hallinnollinen kontrolli/sen puute sekä legitiimisyys/repressiivisyys ovat tällaisia yleisiä piirteitä. On luonnollista, ettei erilaisia poliittisia järjestelmiä näin suppeassa esityksessä ole mahdollista tarkemmin eritellä.

Apunen johtopäätös on, että 80-luvun ratkaiseva kysymys on, saako voimapolitiikka kaikkine ilmeisine haittoineen jatkua, mikä merkitsee myös kasvavaa sodanvaaraa ja kiihtyvää blokkiumin, vai löytyykö tilaa uusille toimintamalleille. Tällä uudella tiellä olisi tiedostettava elämän aineelliset ja sosiaaliset välttämättömyydet, kilpava-

rustelun mielettömyys ja etsittävä ekologisesti ja yhteiskunnallisesti kestäviä ratkaisuja.

Kokonaisuutena Apusen kirja on onnistunut ja tervetullut. Sen pohdiskeleva sävy on sympaattinen, ja kyky osoittaa olennaisia ongelmia on tunnusomainen kypsälle tutkijalle. Tällaisia vakavia, pohtivia pikku kirjoja saisi olla enemmän. Suurelle yleisölle lienee mieleen myös se, ettei kirjoittaja tyydy vain maalailemaan synkkiä kuvia, vaan osoittaa myös vaihtoehtojen olemassaolon ja mahdollisuuden.

Kriittiset huomautukseni koskevat kahta seikkaa. Ensinnäkin kirjan suurvaltaperspektiivi on tietysti monella tavoin oikeutettu, ovathan USA ja Neuvostoliitto hallitsevia valtioita. Kuitenkin tämä perspektiivi on niin karkea, etteivät esim. Länsi-Euroopan, Japanin ja USA:n kilpailu ja usein hyvin erilaiset intressit ole mahtuneet kuvaan. Suurvaltapainotus aiheuttaa myös yksipuolisuutta kehitysmaiden tarkastelussa. Vaikka onkin niin, että suurvaltakilpailu kehitysmaissa on kiristynyt, esiintyy samalla myös kehitysmaiden pyrkimystä vastustaa tällaista kehitystä. Ei vain sitoutumattomien maiden liike, vaan myös monet alueelliset järjestöt ovat nykyisin sangen tietoisia suurvaltapenetraatiosta ja sen tuomista turvallisuus- ja kehitysongelmista, yksittäisistä valtioista puhumattaakaan. Kehitysmaiden yritykset hakea uusia, omaehtoisia kehityksen vaihtoehtoja olisivat aiheina myös lisänneet tarkasteluun vivahteita ja dialektiikkaa. Lieneekö Apunen sitten pessimisti omaehtoisten turvallisuus- ja kehitysratkaisujen suhteen, kun hän ei ole niistä piitannut?

Toinen huomautukseni koskee kirjan käyttöä. Suuri yleisö ei ehkä kaipaa kirjallisuusluetteloja, mutta kun osa yleisöstä on epäilemättä tutkijakollegoja, toimittajia jne. alan ammattilaisia, olisi kirjallisuusluettelo ollut paikallaan. Kirjassa on tosin siellä täällä viitteitä, mutta loppuun sijoitettu lähdeluettelo auttaisi niitä, jotka haluavat lisätietoja kirjan sangen polttavista ongelmista.

Helena Tuomi